

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА КОНВЕРГЕНЦИЯ НА ЖИВОТОЗАСТРАХОВАНЕТО И ПАЗАРНООРИЕНТИРАНОТО СОЦИАЛНО ОСИГУРЯВАНЕ

Доц. д-р Венцислав Василев
Доц. д-р Пламен Йорданов
Доц. д-р Румен Ерусалимов
Доц. д-р Николай Нинов
Гл. ас. д-р Анелия Панева
Гл. ас. д-р Валентина Нинова
Гл. ас. д-р Таня Илиева
Гл. ас. д-р Маргарита Николова
Гл. ас. д-р Йордан Йорданов
Докторант Николай Илиев
Докторант Радка Василева¹

Резюме

Обект на изследването са животозастрахователният и осигурителният пазар в България, а неговият предмет е свързан с очертаването на техните организационно-икономически характеристики, състояние, динамика на развитие. Въпреки своята самостоятелност тези пазари са сродни. Те взаимно се допълват и конкурират и имат обща цел – да предложат по-голяма сигурност на гражданите в съвременното общество.

Целта на изследването е фокусирана върху проучването на евентуалните възможности за тяхната конвергенция. За реализиране на поставената цел са дефинирани следните задачи:

- очертаване на организационно-икономическите характеристики на животозастраховането и пазарноориентираното социално осигуряване;
- проучване параметрите на продуктите, предлагани на животозастрахователния и осигурителния пазар в България;
- разкриване спецификата на животозастрахователния и осигурителния пазар в България и проследяване динамиката на тяхното развитие;
- очертаване на направленията за конвергенция на застрахователния и осигурителния пазар.

¹ Студията е разработена съвместно от авторите, под общата редакция на доц. д-р Венцислав Василев

Изследователската теза, защитавана от екипа, е, че установяването на сходства между застрахователния и осигурителния пазар позволява да бъдат очертани възможностите за тяхното организационно развитие и социално сближаване посредством заимстване на добри практики и взаимно допълване.

Ключови думи: животозастраховане, социално осигуряване, допълнително задължително пенсионно осигуряване, допълнително доброволно пенсионно осигуряване.

JEL: G22.

SOCIO-ECONOMIC CHARACTERISTICS AND OPPORTUNITIES FOR CONVERGENCE OF LIFE INSURANCE AND MARKET-ORIENTED SOCIAL INSURANCE

Assoc. Prof. Ventsislav Vasilev PhD
Assoc. Prof. Plamen Yordanov PhD
Assoc. Prof. Rumen Yerusamov PhD
Assoc. Prof. Nikolay Ninov PhD
Head Assist. Prof. Aneliya Paneva PhD
Head Assist. Prof. Valentina Ninova PhD
Head Assist. Prof. Tanya Ilieva PhD
Head Assist. Prof. Margarita Nikolova PhD
Head Assist. Prof. Yordan Yordanov PhD
PhD student Nikolay Iliev
PhD student Radka Vasileva

Absract

The object of research is the life insurance market and the social insurance market in Bulgaria, and its subject is related to the outline of their organisational and economic characteristics, state, dynamics of development. Despite their independence, these markets are related. They complement and compete with each other and have a common aim – to offer greater security to citizens in modern society.

The purpose of research is focused on exploring the possibilities of their convergence. In order to realise this purpose, the following tasks are defined:

- outlining the organisational and economic characteristics of life insurance and market-oriented social insurance;
- studying parameters of the products offered on the life insurance market and social insurance market in Bulgaria;
- revealing the specifics of the life insurance market and the social insurance market in Bulgaria and tracking the dynamics of their development;
- outlining the directions for convergence of the insurance market and the social insurance market.

The research thesis defended by the team is that finding similarities between the insurance market and the social insurance market allows to outline the possibilities for their organisational development and social cohesion through the borrowing of good practices and complementing each other.

Key words: Life Insurance, Social Insurance, supplementary compulsory pension insurance, supplementary voluntary pension insurance.

JEL: G22.

Увод

Съвременното демографско развитие на страната ни се характеризира с влошаване на демографската ситуация – спад на раждаемостта, повишаване на смъртността, увеличаване средната възраст на населението. Застаряването на българското население води до финансови трудности за държавната пенсионна система, работеща на разходопокривен принцип. С цел намаление на фискалния натиск върху пенсионната система и увеличение жизнения стандарт на пенсионерите от 2000 година в България е въведен тристълбов пенсионен модел. Този модел придава особено значение на личните спестовни планове за увеличаване на жизнения стандарт след пенсиониране. Работещите лица ще трябва до голяма степен сами да се погрижат за осигуряването на нормален доход, гарантиращ им достойно съществуване след пенсиониране. В този аспект ролята на допълнителното пенсионно осигуряване и животозастраховането в осигуряването на пенсионен доход се очаква да е много по-голяма.

Актуалността на изследването е обусловена от съществуващите (въпреки проведената реформа) проблеми на пенсионната система, незадоволителните размери на осигуряваните пенсионни доходи, незадоволителната все още финансова култура на българското население, ниското пазарно проникване на животозастраховането и пазарноориентираното социално осигуряване.

На застрахователния и осигурителния пазар се предлагат сходни по характер и предназначение продукти. Тези пазари имат своя относителна самостоятелност, налице са признаци на взаимно допълване. За да предложат по-голяма сигурност на гражданите, в определена степен би могла да си породи и конкуренция между тези пазари.

Обект на изследването са животозастрахователният и осигурителният пазар в България. Разгледан е периодът 2012 – 2021 г. **Предметът** на изследването е свързан с очертаването на техните организационно-икономически характеристики, състояние, динамика на развитие. **Целта** на изследването е фокусирана върху проучването на евентуалните възможности за конвергенция на животозастрахователния и осигурителния пазар. За реализиране на поставената цел са дефинирани следните **задачи**:

- очертаване на организационно-икономическите характеристики на животозастраховането и пазарноориентираното социално осигуряване;
- проучване параметрите на продуктите, предлагани на животозастрахователния и осигурителния пазар в България;
- разкриване спецификата на животозастрахователния и осигурителния пазар в България и проследяване динамиката на тяхното развитие;
- очертаване на направленията за социална конвергенция на застрахователния и осигурителния пазар.

Изследователската теза, защитавана от екипа, е, че установяването на сходства между застрахователния и осигурителния пазар позволява да бъдат очертани възможностите за тяхното организационно развитие и социално сближаване чрез заимстване на добри практики и взаимно допълване. Въпреки своята самостоятелност тези пазари са сродни. Те взаимно се допълват и конкурират и имат обща цел – да предложат по-голяма сигурност на гражданите в съвременното общество. В хода на научното изследване са използвани традиционни **научни методи** като: исторически метод, кабинетно проучване на информация за състоянието и развитието на животозастрахователния и осигурителния пазар в страната, контент анализ на документи, описателен анализ, сравнителен анализ.

1. Социално-икономически характеристики на животозастраховането и пазарноориентираното социално осигуряване

1.1. Социално-икономически характеристики на животозастраховането

Животозастраховането представлява икономически обоснован метод, базиран върху идеята за взаимопомощ, за финансово подпомагане на застрахованите при настъпването на определени в застрахователния договор

събития, съпътстващи посредством образуване, организиране, управление и разпределение на застрахователен фонд. В зависимост от формата, под която животозастрахователите ще поемат, се различават: застраховане за сума и застраховане за пенсия.

За разлика от имущественото застраховане, където може да се оцени размерът на претърпяната от застрахования щета и на тази база да се определи съответното обезщетение, застрахователите, работещи по застраховане „Живот”, се задължават с плащане на предварително договорена сума и/или суми. Тази характерна особеност на животозастраховането произлиза от невъзможността да се определи застрахователна стойност на човешкия живот. Във връзка с това се определя горна граница на отговорността на застрахователя, а именно застрахователната сума, която той се задължава да изплати изцяло или част от нея при настъпване на застрахователен случай. Застрахователната сума е предмет на договорка между застрахователя и застрахования (договорителя, застрахования), а нейният размер е в пряка зависимост от финансовото положение и възможности на последния.

Събитията, водещи до плащане от страна на застрахователите, работещи по животозастраховане, са от различен характер. Някои от тях можем да окажем като събития с негативен характер. Те, освен че влияят неблагоприятно на пострадалите и техните близки, така също могат да носят материални загуби или настъпването им да води до финансови затруднения. В специализираната литература опасността от настъпването на подобни събития се определя с понятието „риск”. Рискът в животозастраховането може да се разглежда в следните четири направления:

- смърт на застрахованото лице;
- временна неработоспособност на застрахования (заболяване);
- трайна неработоспособност на застрахования (инвалидизиране);
- реализиране на едно от горните три събития поради злополука.

Всяко от описаните събития е важно за застрахователните дружества. На тяхна основа се градят различните видове животозастраховане и конкретните застрахователни продукти. Последните могат да обхванат един от горепосочените рискове, но най-често се прави комбинация между два или повече от тях.

1.2. Социално-икономически характеристики на пазарноориентираното социално осигуряване

Осигурителната защита на гражданите в съвременното общество се предоставя от многоколонни системи за социално осигуряване. При тях наред със задължителното публично осигуряване се развиват и формите на допълнително осигуряване. Съвместното им функциониране в единна система има за цел да разширява осигурителната съвкупност и да покрива

всички рискове, а също и постоянно да повишава размера и равнището на осигурителните плащания (Илиева, 2015).

Към настоящия момент българският многоколонен осигурителен модел се състои от три взаимозависими и допълващи се стълба (колони):

- Първи стълб – Държавно обществено осигуряване (ДОО).
- Втори стълб – Допълнително задължително социално осигуряване (ДЗСО).
- Трети стълб – Допълнително доброволно социално осигуряване (ДДСО).

Налагането на съвременния либерален модел на осигурителна защита се разглежда като алтернатива за овладяване на негативните тенденции в публичното социално осигуряване. В резултат от съвместното функциониране и взаимното допълване на публичната и допълнителните схеми за социално осигуряване се очаква да се повиши общото равнище на осигурителна защита на гражданите в страната (Илиева, 2015).

Основната цел на многостълбовия осигурителен модел е да осигури коефициент на заместване на дохода от 70–80%. Предвижда се, първи стълб да осигури заместване на дохода на равнище от около 40%, втори стълб – около 20%, трети стълб – 10–20% (Павлов, 1998).

Икономическата същност на допълнителното социално осигуряване като дейност се изразява в набиране на осигурителни вноски, тяхното управление във фондове и извършване на осигурителни плащания към лица, които са изпълнили определени условия и предпоставки, предвидени в осигурителния договор и съгласно осигурителното законодателство.

Основно предназначение на допълнителното пенсионно осигуряване е да допълва държавното обществено осигуряване по отношение на:

- покритите осигурителни рискове;
- съвкупността на осигурените лица;
- размерите на осигурителните плащания, като предостави по-високи доходи на лицата в неработоспособните периоди.

Размерът на плащанията от допълнителното осигуряване към осигурените или правоимащите лица зависи от натрупаните средства по индивидуалните партии на осигурените лица и доходите от тяхното инвестиране. Лицензираните у нас пенсионноосигурителни дружества управляват активите на фондовете за допълнително пенсионно осигуряване. Тези активи се инвестират във финансови инструменти, които са законово определени в Кодекса за социално осигуряване.

1.3. Социално икономически предпоставки за организационна конвергенция на животозастраховането и пазарноориентираното социално осигуряване

Съществуващите прилики между допълнителното пенсионно осигуряване и животозастраховането са своеобразни предпоставки за социална конвергенция на застрахователния и осигурителния пазар. Тези прилики могат да се разгледат в следните направления:

- И двата сектора имат обща цел и тя е насочена към задоволяване потребностите на изложените на опасност лица (Ерусалимов, Р., Йорданов, Пл., 2007). Предоставя се защита при настъпването на събития, посочени в осигурителния или застрахователния договор.

- Принципът за включване в системите на допълнително доброволно пенсионно осигуряване и пенсионно застраховане е еднакъв. И в двата случая инициативата е на отделния човек, а не на държавата.

- Наличие на обща правна регламентация, касаеща данъчните облекчения при двата сектора. Разглеждат се равнопоставено в Закона за облагане доходите на физическите лица. Чл. 19 от този закон предвижда данъчно облекчение за лицата, направили лични вноски за доброволно осигуряване и животозастраховане. Според този закон за необлагаеми се считат доходите от инвестиции на средствата на лицата както при доброволното пенсионно осигуряване (средствата по партидите на лицата), така и при животозастраховането (техническите резерви).

- Дългосрочно набиране и управление на средства от пенсионноосигурителните и животозастрахователните дружества. Периодът за събиране на осигурителните и застрахователните вноски преди да настъпи изплащането на пенсията, може да надхвърли 40 г.

- Сходни организация и управление на пенсионноосигурителните и животозастрахователните дружества.

- Общ регулаторен орган – Комисия за финансов надзор. Това е предпоставка за предоставяне сигурност на участниците на осигурителния и застрахователния пазар и същевременно гарантира лоялна конкуренция между тях.

- Пенсионните фондове и животозастрахователните дружества акумулират голям паричен ресурс. Това ги превръща в крупни институционални инвеститори на капиталовите пазари, за чието развитие допринасят.

Анализирайки разгледаните прилики между допълнителното пенсионно осигуряване и животозастраховането, можем да обобщим, че това са две сродни индустрии, които предлагат сходни по характер и предназначение продукти.

2. Специфика на животозастрахователния и осигурителния пазар

2.1. Специфика на животозастрахователния пазар

2.1.1. Дефиниция за застрахователен пазар

Застрахователният пазар се явява форма на организация на парични отношения по повод образуване и разпределение на застрахователен фонд, предназначен за покриване на загуби от случайни събития или за осигуряване на допълнителен доход, когато настъпят определени събития. Той може да се разглежда като мястото, на което се осъществяват контактите (пряко или чрез посредници) между застрахователите и техните клиенти по повод покупко-продажбата на застраховки. Той е икономическо пространство, на което се срещат търсенето и предлагането на застрахователна защита.

Застрахователният пазар може да се определи и като съвкупност от потенциалните потребители на застрахователни услуги, застрахователните дружества, които предлагат тези услуги, и посредниците, които създават допълнителни предпоставки за осъществяване на процеса по покупко-продажбата.

В институционален аспект застрахователният пазар се дефинира като съвкупност от законови норми, институции и организации, които регулират поведението на участващите в него страни.

2.1.2. Участници на застрахователния пазар

Субекти на застрахователния пазар са преди всичко застрахователните дружества, които предлагат застраховки, и кандидатите за застраховане, които търсят застрахователна защита. Важен субект на застрахователния пазар са и застрахователните посредници, които улесняват връзките между застрахователи и потребители.

Предлагането на застраховки се извършва от **застрахователни дружества**, получили лиценз да работят по даден раздел, клон или вид застраховане по условията на Кодекса за застраховането. Лицензът е писмен. Издава се от Комисията за финансов надзор по предложение на заместник-председателя, ръководещ управление „Застрахователен надзор” към тази комисия. След представяне на издадения лиценз дружеството се вписва в търговския регистър с предмет на дейност застраховане или презастраховане.

Застрахован може да бъде физическо или юридическо лице, което има: *потребност* от застраховане; *финансова възможност* за нейното задоволяване; *желание* да използва финансовите си ресурси за осигуряване

на застрахователна защита; *право по закон* за закупуване на желаната застраховка. Потребителите на застрахователни услуги се делят на корпоративни (бизнес) клиенти и масови (индивидуални) клиенти.

Липсата на задълбочени познания в областта на застраховането и широката гама от застрахователни услуги налага, повечето кандидати за застраховане да се възползват от услугите на **застрахователни посредници**. Те улесняват достигането на застрахователните продукти до потребителите. Посредниците не са страна по застрахователния договор между застрахователя и застрахованите, а само съдействат за неговото сключване. Застрахователните посредници се разделят на две големи категории: застрахователни агенти и застрахователни брокери.

2.1.3. Нормативна рамка, регулираща животозастрахователния пазар

Застрахователният пазар в България се характеризира с висока степен на намеса от страна на държавата. Необходимостта от държавно регулиране се обосновава с голямата значимост на застраховането за икономиката и обществото. Държавата регулира застрахователния пазар чрез определяне на *нормативната рамка* за извършване на застрахователна дейност и чрез осъществявания *държавен застрахователен надзор*.

Определящо място в нормативната уредба заема Кодексът за застраховането. Кодексът урежда: застраховането и презастраховането; застрахователното и презастрахователното посредничество; правно-организационната форма за извършване на застраховане; условията за започване, извършване, преустройство и прекратяване на застрахователна дейност; актюерското обслужване на застрахователните дружества; дейността на застрахователните дружества и посредници в чужбина; дейността на чуждестранните застрахователни дружества и посредници в страната; застрахователния договор; видовете застраховки; задължителните видове застраховки; уреждането на претенции; застрахователния надзор. Целите, които държавата си поставя с приемането на този нормативен документ, са: защита интересите на потребителите на застрахователни услуги; създаване на условия за развитието на стабилен, прозрачен и ефективен застрахователен пазар.

Съгласно Кодекса за застраховането държавният застрахователен надзор се осъществява от Комисията за финансов надзор (КФН) и от заместник-председателя, ръководещ управление „Застрахователен надзор“ към тази комисия. КФН е обединен специализиран държавен орган, който осъществява регулирането и финансовия надзор на капиталовия пазар, застрахователния пазар, пазара на допълнителното пенсионно осигуряване и пазара на доброволното здравно осигуряване (т.е. над небанковите финансови институции в страната).

2.1.4. Състояние на животозастрахователния пазар в България в периода 2012 – 2021 година

Основен показател, отразяващ развитието на животозастраховането, е реализираният от застрахователите премиен приход. Той е една от отправните точки при анализа на състоянието и развитието на застраховането, очертаване на значимостта му като икономически сектор и определянето на пазарните структури.

Таблица 1

Премиен приход на застрахователните дружества в България за периода 2012 – 2021 година

Година	Общо застраховане	Животозастраховане	Общ премиен приход	Дял на общото застраховане	Дял на животозастраховането
	лева	лева	лева	%	%
2012	1 336 061 605	268 082 885	1 604 144 490	83,29	16,71
2013	1 423 472 145	305 942 403	1 729 414 548	82,31	17,69
2014	1 434 333 080	340 642 819	1 774 975 899	80,81	19,19
2015	1 573 050 981	391 268 175	1 964 319 156	80,08	19,92
2016	1 619 653 994	428 085 887	2 047 739 881	79,09	20,91
2017	1 748 778 218	428 664 272	2 177 442 490	80,31	19,69
2018	2 082 822 176	444 465 077	2 527 287 253	82,41	17,59
2019	2 413 209 562	498 901 008	2 912 110 570	82,87	17,13
2020	2 438 730 350	441 523 264	2 880 253 614	84,67	15,33
2021	2 639 466 875	607 469 159	3 246 936 034	81,29	18,17

* Източник: Изчисления на авторите по данни на Комисията за финансов надзор.

Данните в Таблица 1 показват почти постоянно нарастване на реализирания от застрахователните дружества премиен приход. Спад се наблюдава единствено през 2020 година – годината, в която за първи път бяха въведени ограниченията, свързани с пандемията COVID-19. Същата тенденция се наблюдава и по отношение приходите на животозастрахователните дружества.

Делът на премиения приход, реализиран в животозастраховането, е един от показателите, които отразяват нивото на развитие на застрахователния пазар. Данните в Таблица 1 показват сериозен дисбаланс между общото застраховане и животозастраховането. Причините за слабото пазарно представяне на животозастрахователния бранш са свързани най-вече с/със: променената ценностна система на българските граждани, след 1989 година, включително и по отношение необходимостта и ползите от застраховането²;

² Автомобилът се превърна в най-ценната вещ, на която трябва да се осигури застрахователна защита, а животът, здравето и работоспособността на хората останаха на заден план. Застрахователните дружества бързо преориентираха своето предлагане и концентрираха усилията си в общото застраховане и по-специално в автомобилното застраховане.

хиперинфлацията от 1996–1997 година, довела до спад в потребителското доверие; световната финансова и икономическа криза от 2007 година; ниския размер на средните доходи на българското население в сравнение с останалите страни от Европейския съюз; културата на търсене и предлагане на животозастраховки; ниската осведоменост за животозастраховането; спецификата на българската система за общественно осигуряване.

За да задоволят застрахователните интереси на широк кръг потребители, застрахователите предлагат разнообразие от животозастрахователни продукти, които формират тяхното продуктово портфолио. Неговата структура, изградена на база относителните дялове на предлаганите живото-застраховки, е показателна за това, към кои от тях са насочени приоритетно предпочитанията на потребителите. Съобразно Кодекса за застраховането и разпоредбите на Комисията за финансов надзор, през разглеждания период (2012–21 година) живото-застрахователните дружества отчитат премиен приход по следните видове застраховки: смесена застраховка „Живот“; рисковата застраховка „Живот“; застраховка за пенсия или рента; женитбена и детска застраховка; застраховка „Живот“, свързана с инвестиционен фонд; изкупуване на капитал; постоянна здравна застраховка; допълнителна застраховка; застраховка „Злополука“; застраховка „Заболяване“.

Структурата на премиения приход по различните видове живото-застраховки, предлагани на българския застрахователен пазар през наблюдавания период, е представена в Таблица 2.

Приведените данни показват, че в структурата на премиите приходи на животозастрахователите водеща пазарна позиция до 2020 година заема смесената застраховка „Живот“. Това е традиционна за българския животозастрахователен пазар застраховка и се явява основен източник на премиени приходи. Фактът, че при тази застраховка е налице безусловно (сигурно) изплащане на застрахователната сума³, насочва приоритетно интереса на потребителите към нея. През периода на анализ обаче се наблюдава почти постоянно намаляване на нейния пазарен дял – с около 30 пункта спрямо базисната 2012 година (2,5 пъти). През 2021 година се наблюдава интересна промяна в пазарната позиция на смесената застраховка „Живот“. Тя е изместена от дългогодишното си лидерско място от застраховката „Живот“, свързана с инвестиционен фонд.

Друга традиционна и предпочитана от българските потребители застраховка е рисковата застраховка „Живот“, която осигурява финансова подкрепа на правоимащите лица при смърт на застрахования. До 2018 година тя заема второ-трето място в анализираната продуктова структура. След това се наблюдава отслабване на потребителския интерес към тази застраховка и тя губи пазарните си позиции. В края на периода на анализ

³ Застрахователите изплащат застрахователната сума както ако застрахованият умре през срока на застрахователния договор, така и ако го преживее.

пазарният дял на рисковата застраховка „Живот“ е под нивото му, отчетено през базисната 2012 година.

Таблица 2

Продуктова структура на животозастраховането (в %) за периода 2012 – 2021 година

Година Вид застраховка	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Смесена застраховка „Живот“	49,42	42,78	43,95	38,69	36,22	32,48	28,70	25,07	26,80	19,68
Рискова застраховка „Живот“	14,40	14,22	14,63	16,36	17,46	21,10	21,01	18,92	16,05	14,07
Застраховка за пенсия или рента	10,49	17,84	15,41	17,23	13,17	8,02	5,73	5,08	4,73	3,16
Женитбена и детска застраховка	3,30	3,04	2,88	2,69	2,38	2,18	2,21	1,58	1,64	1,13
Застраховка „Живот“, свързана с инвестиционен фонд	7,30	5,83	4,86	6,90	13,62	16,29	17,35	18,30	24,56	40,43
Изкупуване на капитал	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Постоянна здравна застраховка	0,89	0,19	0,12	0,09	0,08	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Допълнителна застраховка	6,06	5,72	4,96	4,81	4,27	4,87	5,11	5,46	7,64	6,13
Застраховка „Злополука“	8,13	6,41	6,32	5,99	4,28	4,39	4,48	3,66	3,13	2,63
Застраховка „Заболяване“	0,01	3,97	6,87	7,24	8,52	10,67	15,41	21,93	15,45	12,77

Въпреки че пенсионното застраховане се явява подходящ алтернативен източник на допълнителни пенсионни доходи, в България то все още не е достатъчно добре развито. Данните в Таблица 2 показват добро пазарно присъствие само през първите четири наблюдавани години. В този период рентните застраховки се конкурират за второто и третото място по пазарен дял с рисковите застраховки „Живот“. От 2016 година до края на периода е налице постоянно намаляващ пазарен дял, като за целия наблюдаван период намалението е над 3 пъти. Причините за това могат да се търсят във все още силната роля на държавата в осигуряването на пенсионни доходи, в резултат на което потребителите не са мотивирани да поемат лична отговорност за осигуряване на допълнителни доходи след прекратяване на активната си трудова дейност. Незадоволителните доходи на българското население също не стимулират потребителите да сключват доброволни пенсионни застраховки. Освен това върху дейността на

животозастрахователните дружества по този вид застраховки се оказва конкурентен натиск от страна на дружествата за допълнително пенсионно осигуряване, които предлагат аналогични пенсионни продукти.

Внимание заслужава развитието на застраховката „Живот”, свързана с инвестиционен фонд. През първите три наблюдавани години пазарният дял на застраховката постоянно намалява. От 2015 година до края на периода обаче това е единствената животозастраховка, при която се наблюдава постоянно нарастване на пазарния дял. Нейното интензивно развитие до голяма степен е свързано със слабото развитие на капиталовия пазар в България през последните години. Доходността на депозитите, които традиционно са предпочитан финансов продукт от страна на българските потребители, е почти нулева. Така тази застраховка се оказва подходящ инструмент, осигуряващ едновременно удовлетворяване на застрахователните интереси и желаната инвестиционна доходност. Особено силно е развитието на застраховката през последните две наблюдавани години. Под влияние на COVID кризата и инфлационните процеси в страната българските потребители осъзнаха по-ясно несигурността, в която живеят, и започнаха да се замислят повече за своята сигурност и бъдещи доходи. За целия период на анализ пазарният дял на застраховката „Живот”, свързана с инвестиционен фонд, нараства 5,5 пъти, като през 2021 г. става и водеща за българския животозастрахователен пазар.

Интересна е промяната в пазарните дялове и на двата вида здравни застраховки, предлагани от животозастрахователните дружества – постоянната здравна застраховка и застраховка „Заболяване”. Делът на дългосрочната (постоянната) здравна застраховка постепенно спада, като данните показват, че след 2016 година застрахователите не отчитат премийни приходи по нея. Краткосрочната здравна застраховката „Заболяване“ се предлага на българския животозастрахователен пазар от края на 2012 година. С приетите през 2012 година изменения на Закона за здравното осигуряване отпадна възможността, по предлаганите от животозастрахователните дружества постоянна здравна застраховка и допълнителна застраховка да се покриват събития, свързани с възстановяване на медицински разходи и хоспитализация. Това наложи, дружествата да кандидатстват за лиценз по здравно застраховане, с който да имат право да работят по нов животозастрахователен продукт – застраховка „Заболяване”. По този начин се отвори пазарна ниша за новия вид застраховка. При застраховката „Заболяване” се отчита интензивно развитие от началото на анализирания период до 2019 г., когато застраховката заема второ място по значимост в продуктовото портфолио на българските застрахователи. След това обаче пазарните ѝ позиции се влошават. Въпреки COVID кризата, породила необходимостта от лечение на заболяването, усложненията от него и осигуряване на средства за медицински разноски, българските потребители не

разпознаха застраховката като продукт, който може да им осигури необходимата застрахователна защита в случай на заболяване.

Допълнителната застраховка не е самостоятелен застрахователен продукт. Тя се сключва към смесените застраховки „Живот“, рисковите застраховки „Живот“, пенсионните застраховки, застраховките „Живот“, свързани с инвестиционен фонд, и женитбените и детските застраховки. Този вид застраховка осигурява допълнително покритие за: телесни повреди (в т.ч. загуба на работоспособност); смърт, причинена от злополука; инвалидност, причинена от злополука или заболяване. Реализираните по нея премийни приходи, респ. пазарният ѝ дял, се влияят от интереса на потребителите към основната застраховка и от желанието им да включат към нея допълнително рисково покритие. Допълнителната застраховка е с постоянно намаляващ пазарен дял до 2016 година. След това се наблюдава известно увеличение, но при запазване на пазарното ѝ представяне.

Последните две позиции в продуктовата структура трайно се заемат съответно от застраховка „Злополука“ и женитбена и детска застраховка. Освен малкия им принос при формиране на премийните приходи по живото-застраховане, е налице и намаление на относителните им дялове – 2,6 пъти при застраховка „Злополука“ и 2,7 пъти при женитбена и детска застраховка.

По отношение на застраховката „Изкупуване на капитал“ е налице липса на потребителски интерес и живото-застрахователните дружества не реализират премийни приходи по този застрахователен продукт.

2.1.5. Възможности за развитие на живото-застрахователния пазар

Възможностите за развитие на живото-застрахователния пазар в България могат да бъдат разглеждани през призмата на показателите за неговото състояние и от гледна точка на разпространяваните на него продукти.

В сравнение с общото икономическо развитие на страната живото-застраховането се отличава с по-динамично такова. Темпът на изменение на БВП на верижна база спрямо темпа на изменение на брутният премиен приход в живото-застраховането е по-нисък.

До предпоследната (2020 г.) година от наблюдавания десет годишен период процентът на застрахователно проникване (отношението БПП/БВП) бележи плавно ежегодно увеличение. Проблемите, породени от пандемията COVID-19, доведоха до намаляване на неговия процент, като през 2021 г. той е 1,99%. Отшумяването на този здравословен, обществен и икономически феномен предполага да се очаква увеличение на процента на проникването. Очаквано увеличение на процента на застрахователно проникване, при едни нормални икономически условия, би следвало да се очаква и поради догонващия дял на живото-застраховането спрямо общото застраховане.

Таблица 3

Темп на изменение на БВП на верижна база и темп на изменение на
брутния премиен приход в животозастраховането

Показател	Година									
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Темп на изменение на БВП на верижна база	101,89	99,65	102,36	106,53	106,45	107,58	107,23	109,14	100,15	110,67
Темп на изменение на БПП по Животозастраховане на верижна база	106,51	114,12	111,34	114,86	109,41	100,14	103,69	112,25	88,50	137,58

* Изчисления на авторите по данни на Комисията за финансов надзор и Националния статистически институт.

Същите причини могат да се посочат и когато се очаква увеличението на застрахователната плътност, т.е. паричната сума, която населението заделя, за да си сключи животозастраховка. Не бива да се подминава обаче и обстоятелството, че ускоряващото се намаление на населението на нашата страна, съпоставено с увеличаващия се през годините премиен приход на животозастрахователите, също води до едно „механично“ увеличение на получените резултати от изчислената застрахователна плътност.

2.2. Специфични особености и съдържателни характеристики на осигурителния пазар

2.2.1. Дефиниция за осигурителен пазар

Според Н. Павлов, „осигурителният пазар е икономическото пространство, в което се осъществява диалогът и се реализират интересите на субектите, търсещи и предлагащи осигурителни продукти и услуги. Той е технология и механизъм на либералната концепция за организиране и реформиране на социалното осигуряване, възникнал в хода на еволюцията на икономическите реалности“. Осигурителният пазар, в теоретичен аспект, посочва той, отразява отношенията, връзките, средата, ситуацията и взаимодействието между субектите, които търсят осигурителни продукти и услуги и субектите, които предлагат осигурителни продукти и услуги, при пазарно определена цена с координиращата роля на държавата. В организационен аспект осигурителният пазар е съвкупност от правни норми, правила, принципи, процедури, информационни ресурси и институционална инфраструктура, уреждащи отношенията между търсещите и предлагащите продукти и услуги по съответните осигурителни схеми в конкурентна среда (Павлов, 2007, стр. 76 и сл.). Така представените съдържателни характе-

ристики на осигурителния пазар, формулирани от Н. Павлов, са основополагащи за значимите изследвания, посветени на проблемите на функционирането и развитието на осигурителния пазар в България, с автори Й. Христосков (Христосков, 2010, стр. 9-10, Данева, 2018, стр. 113 и сл.) и др.

2.2.2. Участници на осигурителния пазар

Появата на осигурителния пазар в съвременното икономическо пространство следва да бъде свързвана с обективната невъзможност на публичните осигурителни системи да обхванат всички лица или да предоставят осигурителни плащания в желани размер и равнище при настъпване на значимите рискове, представляващи заплаха за здравето и нормалното съществуване и предизвикващи неработоспособност. От такива позиции търсенето на осигурителния пазар следва да бъде отъждествявано с поведението на лицата и/или техните работодатели, насочено към удовлетворяване на появилата се осъзната конкретна потребност от:

- осигурителна защита, допълваща плащанията, предоставяни от публичното социално осигуряване при настъпване на покрит осигурителен риск по отношение на осигурени лица, или

- осигурителна защита в полза на лица, които, по една или друга причина, остават извън обхвата на публичното социално осигуряване, или

- осигурителна защита при настъпване на събития, които, по една или друга причина, остават извън кръга на покритите от публичното социално осигуряване рискове.

Предлагането на осигурителния пазар, от своя страна, следва да бъде обвързвано с поведението на икономически субекти с капацитет да организират и администрират провеждането на желаната от лицата (и/или техните работодатели) осигурителна защита и да гарантират извършването на съответните конкретни плащания.

Допълнителното социално осигуряване се осъществява чрез участие в универсални пенсионни фондове (УПФ), професионални пенсионни фондове (ППФ), фондове за допълнително доброволно пенсионно осигуряване (ДПФ) и фондове за допълнително доброволно пенсионно осигуряване по професионални схеми (ДПФПС). Изброените пенсионни фондове се управляват от пенсионноосигурителни компании, лицензирани по реда на Кодекса за социално осигуряване (КСО).

Допълнителното социално осигуряване се дели на допълнително задължително пенсионно осигуряване, което се осъществява в УПФ и ППФ и допълнително доброволно пенсионно осигуряване, провеждащо се в ДПФ и ДПФПС.

Осигурителните посредници са основното свързващо звено между пенсионноосигурителното дружество и осигурените лица. Пенсионноосигурителното дружество може да сключва договори с осигурителни посредници – физически или юридически лица, като осигурителните посредници,

които са юридически лица, могат да упълномощават физически лица. Всеки осигурителен посредник може да сключи договор за осигурително посредничество само с едно пенсионноосигурително дружество.

2.2.3. Нормативна рамка, регулираща осигурителния пазар

Функционирането на осигурителния пазар в България се осъществява при параметри и в условия, подлежащи на строги регулации, въведени с текстове на основния нормативен акт – Кодексът за социално осигуряване (Кодекс за социално осигуряване). Като такива могат да бъдат посочени: легитимирането на Комисията за финансов надзор като специализиран държавен орган за осъществяване на ефективно регулиране и контрол върху дейността на дружествата и управляваните от тях; уреждането на статута на пенсионноосигурителните дружества; уреждането на статута на фондовете за допълнително задължително и допълнително доброволно пенсионно осигуряване; определянето на вида и размера на осигурителните вноски; регламентирането на данъчните облекчения; дефинирането на правата на осигурените лица; регламентирането на инвестиционния процес, разписването на технологичните аспекти на създаването на резерви и изискванията за минимална доходност при управлението на активите; събираните такси и удържки във връзка с участието в допълнителното задължително пенсионно осигуряване и др.

В изпълнение на вменените ѝ функции по мониторинг, регулиране и контрол Комисията за финансов надзор е подготвила и издала редица наредби, конкретизиращи законодателните разпоредби относно дейността на пазарните субекти и функционирането на осигурителния пазар.

Функционирането на осигурителния пазар в България, чрез разпоредбите на националното законодателство, е в унисон и с европейската практика и стандарти в областта на осигурителните системи и развитието на допълнителното социално осигуряване.

2.2.4. Състояние на осигурителния пазар в България в периода 2012 – 2021 година

Към края на 2021 г. броят на лицензираните пенсионно-осигурителни дружества е десет, като девет от тях осъществяват реално дейност по допълнително социално осигуряване. Броят на управляваните фондове с реална дейност е 44, в т.ч. универсални пенсионни фондове – девет, професионални пенсионни фондове – 9, фондове за допълнително доброволно пенсионно осигуряване – девет, фондове за допълнително доброволно пенсионно осигуряване по професионални схеми – 1, фондове за изплащане на пожизнени пенсии – седем и фондове за разсрочени плащания – девет (Осигурителна дейност/Статистика/Статистика и анализи).

Според разпоредбите на КСО (Кодекс за социално осигуряване, изм. и доп., бр. 25 от 29.03.2022 г., в сила от 8.07.2022 г., 2022) осигуряването в

универсален пенсионен фонд дава право на следните **продукти**: допълнителна пожизнена пенсия за старост до една година преди навършване на възрастта на лицето; допълнителна пожизнена пенсия при навършване на възраст за пенсиониране; разсрочено изплащане при навършване на възрастта за пенсиониране при условие, че средствата по индивидуалната партида, към момента на пенсиониране, са не по-малко от трикратния размер на минималната пенсия за осигурителен стаж и възраст; еднократно или разсрочено изплащане на натрупаната сума в партидата според различни условия, предвидени в КСО.

Съгласно разпоредбите на КСО, осигуряването в **професионален пенсионен фонд** дава право на следните **продукти**: професионална пенсия за ранно пенсиониране при различни условия според КСО; еднократно или разсрочено изплащане на средства от индивидуалната партида; еднократно или разсрочено изплащане на суми на наследниците на починало осигурено лице или на пенсионер.

Съгласно текстовете на КСО в Глава Двадесет и четвърта. Права на осигурените лица (Нова – ДВ, бр. 67 от 2003 г.), осигуряването в **доброволен пенсионен фонд** дава право за получаване на: лична пенсия за старост и инвалидност – пожизнена или срочна; наследствена пенсия за наследници на починало осигурено лице или на пенсионер; еднократно или разсрочено изплащане на натрупаните средства по индивидуалната партида; еднократно или разсрочено изплащане на средствата на наследниците на осигурено лице или на пенсионер.

От своя страна, осигуряването във **фонд за доброволно пенсионно осигуряване по професионални схеми** дава право на: срочна пенсия за старост; еднократно или разсрочено изплащане на натрупаните средства по индивидуалната партида; еднократно или разсрочено изплащане на средствата на наследниците на починало осигурено лице или на пенсионер, съгласно уговореното в професионалната схема.

2.2.4.1. Развитие и състояние на пенсионноосигурителните дружества на осигурителния пазар в България през периода 2012 – 2021 година

Към края на 2021 г. общият брой на лицата, участващи във фондове за допълнително пенсионно осигуряване (лица, на чието име и в чиято сметка са внасяни или се внасят осигурителни вноски) е 4 849 754 души, 1 208 625 от които осигурени във фондовете, управлявани от ПОК „Доверие“ АД. Най-малък е броят на лицата, осигурявани в „Пенсионноосигурителен институт“ АД – 81 924 души. В сравнение с 2012 г. общият брой на лицата с партида (или партиди) във фондове за допълнително пенсионно осигуряване е нараснал със 757 252 души (Таблица 4).

Таблица 4

Лица, осигурени във фондовете за пенсионно осигуряване, управлявани от пенсионноосигурителни дружества (брой, 31.12.)

ПОД	Година									
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ПОК „Доверие“ АД	125456 3	122937 8	119081 9	118777 2	119645 5	121010 1	121279 5	119936 4	119781 4	120862 5
ПОК „Съгласие“ АД	504447	513045	512900	510617	507066	507695	507487	506297	501557	486355
ПОК „ДСК-Родина“ АД	461464	490089	526955	562879	608366	664248	707595	758875	814197	874595
ПОД „Алианц България“ АД	907217	929652	969501	990015	100123 3	101398 8	102461 0	104477 1	104674 2	103187 7
„Ай Ен Джи“ ПОД ЕАД	335610	351916	367515							
„Ен Ен ПОД“ ЕАД				374741	376904	381063	384754	404878	411962	
„ПОК ОББ“ ЕАД										408971
ПОАД „ЦКБ – Сила“	382086	396256	416065	422808	420947	420245	418703	420555	416865	405453
ПОД „Бъдеще“ АД	130805	144813	160215	176142	187734	205040	220611	227036	223258	224736
ПОД „Топлина“ АД	80474	84581	86596	89866	95578	100211	105602	113937	120927	127218
„Пенсионноосигурителен институт“ АД	35836	48435	60533	72023	78393	85132	87611	87230	85817	81924
„ПОД Утре“ АД ³										
„ПОД ДаллБогг: Живот и Здраве“ ЕАД ⁴										
Общо:	4092502	4188165	4291099	4386863	4472676	4587723	4669768	4762943	4819139	4849754

* „ПОД Утре“ АД е лицензирано през 2014 г., а през 2015 г., поради незапочване на дейност, лицензията е отнета.

* „ПОД ДаллБогг: Живот и Здраве“ ЕАД е лицензирано през 2021 г. и към 31.12.2021 г. няма осигурени лица в управляваните пенсионни фондове.

* През 2015 г. „Ай Ен Джи“ Пенсионноосигурително дружество ЕАД променя наименованието си на „Ен Ен“.

* Пенсионноосигурително дружество ЕАД. През 2021 г. наименованието на „Ен Ен“ Пенсионноосигурително дружество ЕАД е променено на „Пенсионноосигурителна компания ОББ“ ЕАД.

* Осигурено лице е лице, на чието име и в чиято сметка са внасяни или се внасят осигурителни вноски.

* Източник – КФН (Осигурителна дейност/Статистика/Статистика и анализи).

Към края на 2021 г. най-голям е дялът на лицата, участващи във фондовете за допълнително пенсионно осигуряване, управлявани от ПОК „Доверие“ АД – 24,92 % и ПОД „Алианц България“ АД – 21,28% (Таблица 5).

Общият брой на новоосигурените във фондовете за допълнително пенсионно осигуряване лица през 2021 г. е 107 480 души, което е с 21 375 души по-малко в сравнение с 2012 г.

Таблица 5

Дял на лицата, осигурени във фондовете, управлявани от пенсионноосигурителни дружества в общия брой на осигурените за допълнително пенсионно осигуряване лица (% , 31.12.)

ПОД	Година									
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
ПОК „Доверие“ АД	30,64	29,35	27,75	27,07	26,75	26,38	25,97	25,18	24,86	24,92
ПОК „Съгласие“ АД	12,33	12,25	11,95	11,64	11,34	11,07	10,87	10,63	10,41	10,03
ПОК „ДСК-Родина“ АД	11,28	11,70	12,28	12,83	13,60	14,48	15,15	15,93	16,89	18,03
ПОД „Алианс България“ АД	22,16	22,20	22,59	22,57	22,38	22,10	21,94	21,94	21,72	21,28
„Ай Ен Джи“ ПОД ЕАД	8,20	8,40	8,57							
„Ен Ен ПОД“ ЕАД				8,54	8,43	8,31	8,24	8,50	8,55	
„ПОК ОББ“ ЕАД										8,43
ПОАД „ЦКБ – Сила“	9,34	9,46	9,70	9,64	9,41	9,16	8,97	8,83	8,65	8,36
ПОД „Бъдеще“ АД	3,20	3,46	3,73	4,02	4,20	4,47	4,72	4,77	4,63	4,64
ПОД „Топлина“ АД	1,97	2,02	2,02	2,05	2,14	2,18	2,26	2,39	2,51	2,62
„Пенсионноосигурителен институт“ АД	0,88	1,16	1,41	1,64	1,75	1,85	1,88	1,83	1,78	1,69
„ПОД Утре“ АД ³										
„ПОД ДаллБогг: Живот и Здраве“ ЕАД ⁴										
Общо:	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

* „ПОД Утре“ АД е лицензирано през 2014 г., а през 2015 г., поради незапочване на дейност, лицензията е отнета.

„ПОД ДаллБогг: Живот и Здраве“ ЕАД е лицензирано през 2021 г. и към 31.12.2021 г. няма осигурени лица в управляваните пенсионни фондове.

* През 2015 г. „Ай Ен Джи“ Пенсионноосигурително дружество ЕАД променя наименованието си на „Ен Ен“ Пенсионноосигурително дружество ЕАД. През 2021 г. наименованието на „Ен Ен“ Пенсионноосигурително дружество ЕАД е променено на „Пенсионноосигурителна компания ОББ“ ЕАД.

*Източник – КФН (Осигурителна дейност/Статистика/Статистика и анализи).

Към края на 2021 г. общият размер на балансовите активи на пенсионноосигурителните дружества и управляваните от тях фондове за допълнително пенсионно осигуряване е 20 169 110 хил. лв., което е с 14 265 027 хил. лв. повече в сравнение с 2012 г. Общият размер на нетните активи на фондовете за допълнително пенсионно осигуряване през периода 2012 – 2021 г. нараства и достига 19 557 151 хил. лв. към края на 2021 г. Общият размер на нетните активи на фондовете за допълнително пенсионно осигуряване спрямо произведения брутен вътрешен продукт през 2021 г. достига 14,73% (Таблица 6).

Таблица 6

БВП и нетни активи на фондовете за допълнително пенсионно осигуряване

Показател	Година									
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
БВП - млн. лв.	82646	82242	84150	89600	95390	102741	109964	120395	119951	132744
Нетни активи спрямо БВП, %	6,87	8,28	9,70	10,42	11,28	12,33	12,15	12,98	14,42	14,73

**Източник – изчисления по данни на КФН (Осигурителна дейност/Статистика/Статистика и анализи); НСИ (Инфостат: Брутен вътрешен продукт, производствен метод, национално ниво, годишни данни по текущи цени, млн. лв.)*

Приходите на пенсионноосигурителните дружества от такси и удържки, събирани във връзка с дейността им по управление на фондовете за допълнително пенсионно осигуряване към края на 2021 г., са в общ размер 209 269 хил. лв.

Приходите на пенсионноосигурителните дружества от управление на собствени средства към края на 2021 г. е в общ размер 18 893 хил. лв.

Приходите на пенсионноосигурителните дружества от такси и удържки, събирани във връзка с дейността им по управление на фондовете за допълнително пенсионно осигуряване към края на 2021 г. представляват внушителните 1107,65% спрямо приходите, генерирани от управление на собствените им средства.

Общият размер на приходите на пенсионноосигурителните дружества през 2021 г. е 332 278 хил. лв., което е с 218 675 хил. лв. повече в сравнение с 2012 г.

Общият размер на разходите на пенсионноосигурителните дружества през 2021 г. е 251 213 хил. лв., което е със 172 761 хил. лв. повече в сравнение с 2012 г.

2.2.4.2. Развитие и състояние на универсалните пенсионни фондове на осигурителния пазар в България през периода 2012 – 2021 година

На база информацията, публикувана от Комисията за финансов надзор, броят на осигурените лица в универсалните пенсионни фондове в края на 2021 г. е 3 876 646 души, което е с 637 245 души повече в сравнение с 2012 г. (Комисия за финансов надзор (Осигурителна дейност/Статистика/Статистика и анализи), 2022). Към края на 2021 г. най-голям е броят на лицата, осигурени в универсалните пенсионни фондове, управлявани от ПОК „Доверие“ АД – 25,61% от общия брой осигурени лица, ПОД „Алианс България“ АД – 19,87% от общия брой на осигурените лица

и ПОК „ДСК-Родина“ АД – 17,79% от общия брой на осигурените лица. Броят на новоосигурените лица през 2021 г. е 76 884, което е по-малко с 21 168 души в сравнение с 2012 г.

Балансовите активи на универсалните пенсионни фондове в края на 2021 г. са в размер 16 796 098 хил. лв., което е с 12 288 256 хил. лв. повече в сравнение с 2012 г. През 2021 г. brutните постъпления от осигурителни вноски на универсалните пенсионни фондове са в размер 1 734 986 хил. лв., което е с 1 032 128 хил. лв. повече в сравнение с 2012 г. Средният месечен размер на осигурителната вноска в универсалните пенсионни фондове в края на 2021 г. е 71,95 лв., което е с 33,95 лв. повече в сравнение с 2012 г.

Общият размер на изплатените суми от универсалните пенсионни фондове през 2021 г. е 52 719 хил. лв., което е с 48 759 хил. лв. повече спрямо 2012 г. Размерът на изплатените суми от универсалните пенсионни фондове на осигурени лица през 2021 г. е 4 079 хил. лв., при размер на изплатените суми на осигурени лица през 2012 г. 83 хил. лв. Размерът на изплатените от универсалните пенсионни фондове суми на наследници на осигурени лица през 2021 г. е 48 640 хил. лв., което е с 44 763 хил. лв. повече в сравнение с 2012 г.

2.2.4.3. Развитие и състояние на професионалните пенсионни фондове на осигурителния пазар в България през периода 2012 – 2021 година

Броят на осигурените лица в професионалните пенсионни фондове в края на 2021 г. е 317 049 души, което е с 60 781 души повече в сравнение с 2012 г. (Комисия за финансов надзор (Осигурителна дейност/Статистика/Статистика и анализи), 2022). Към края на 2021 г. най-голям е броят на лицата, осигурени в професионалните пенсионни фондове, управлявани от ПОК „Доверие“ АД – 22,63% от общия брой осигурени лица, ПОК „ДСК-Родина“ АД – 16,47% от общия брой на осигурените лица и ПОД „Алианс България“ АД – 15,26% от общия брой на осигурените лица. Броят на новоосигурените лица през 2021 г. е 11 620, което е по-малко с 3 225 души в сравнение с 2012 г. Балансовите активи на професионалните пенсионни фондове в края на 2021 г. са в размер 1 418 467 хил. лв., което е с 845 950 хил. лв. повече в сравнение с 2012 г.

През 2021 г. brutните постъпления от осигурителни вноски на професионалните пенсионни фондове са в размер на 134 986 хил. лв., което е с 59 632 хил. лв. повече в сравнение с 2012 г. Средният месечен размер на осигурителната вноска в професионалните пенсионни фондове в края на 2021 г. е 133,19 лв., което е с 58,78 лв. повече в сравнение с 2012 г.

Размерът на изплатените суми от професионалните пенсионни фондове на осигурени лица (в т.ч. при придобиване право на пенсия или под формата на пенсия) през 2021 г. е 3 709 хил. лв., при размер на изплатените суми на осигурени лица през 2012 г. 1 791 хил. лв.

2.2.4.4. Развитие на пенсионното осигуряване (доброволните пенсионни фондове) на осигурителния пазар в България през периода 2012 – 2021 година

Броят на осигурените лица в доброволните пенсионни фондове в края на 2021 г. е 646 027 души, което е с 55 013 души повече в сравнение с 2012 г. (Комисия за финансов надзор (Осигурителна дейност/Статистика/Статистика и анализи), 2022). Към края на 2021 г. най-голям е броят на лицата, осигурени в доброволните пенсионни фондове, управлявани от ПОД „Алианс България“ АД – 33,02% от общия брой осигурени лица, ПОК „Доверие“ АД – 22,32% от общия брой на осигурените лица и ПОК „ДСК-Родина“ АД – 19,01% от общия брой на осигурените лица. Броят на новоосигурените лица през 2021 г. е 18 704, което е по-малко с 3 603 души в сравнение с 2012 г.

През 2021 г. brutните постъпления от осигурителни вноски на доброволните пенсионни фондове са в размер 170 932 хил. лв., което е със 114 251 хил. лв. повече в сравнение с 2012 г. Средният месечен размер на осигурителната вноска в доброволните пенсионни фондове в края на 2021 г. е 122,27 лв., което е със 66,88 лв. повече в сравнение с 2012 г.

Изплатените от доброволните пенсионни фондове през 2021 г. пенсии са в общ размер 1 678 хил. лв., което е със 710 хил. лв. повече в сравнение с 2012 г. Размерът на изплатените суми от доброволните пенсионни фондове на осигурени лица през 2021 г. е 81 529 хил. лв., при размер на изплатените суми на осигурени лица през 2012 г. 41 793 хил. лв.

2.2.4.5. Развитие и състояние на фондовете за допълнително доброволно пенсионно осигуряване по професионални схеми (доброволните пенсионни фондове по професионални схеми) на осигурителния пазар в България през периода 2012 – 2021 година⁴

Броят на осигурените лица в доброволните пенсионни фондове по професионални схеми в края на 2021 г. е 10 032 души, което е с 4 213 души повече в сравнение с 2012 г. Към края на 2021 г. броят на лицата, осигурени по договор с работодател, е 9948, а броят на новоосигурените лица е 272 (Комисия за финансов надзор (Осигурителна дейност/Статистика/Статистика и анализи), 2022).

В края на 2021 г. brutните постъпления от осигурителни вноски са в размер 1 051 хил. лв., при размер на постъпленията от осигурителни вноски през 2012 г. 1 385 хил. лв. Средният размер на месечните постъпления от осигурителни вноски на едно осигурено лице през 2021 г. е 47,22 лв., при

⁴ През периода 2012 – 2021 г. на осигурителния пазар в България само едно пенсионноосигурително дружество осъществява дейност и управлява доброволен пенсионен фонд по професионални схеми.

среден размер на постъпленията от вноски на едно осигурено лице през 2012 г. 31,69 лв.

2.2.4.6. Развитие и състояние на фондовете за извършване на пожизнени плащания на осигурителния пазар в България през периода 01.09.2021 – 31.12.2021 година⁵

Броят на лицата с новоотпуснати пожизнени пенсии през периода 01.09.2021 – 31.12.2021 г. е 270, 31.11% от които са от фонда за извършване на пожизнени плащания, управляван от ПОК „Доверие“ АД. Най-голям е дялът на лицата с отпусната пожизнена пенсия, включваща разсрочено плащане – 75,19%. (Комисия за финансов надзор (Осигурителна дейност/Статистика/Статистика и анализи), 2022).

Броят и разпределението на пенсионерите с пожизнена пенсия в края на периода 01.09.2021 – 31.12.2021 г. са идентични с броя и разпределението на лицата с новоотпусната пожизнена пенсия.

Размерът на балансовите активи на фондовете за извършване на пожизнени плащания в края на периода 01.09.2021 – 31.12.2021 г. е 4 480 хил. лв., идентичен с размера на нетните активи на фондовете към края на същия период.

2.2.4.7. Развитие и състояние на фондовете за разсрочени плащания на осигурителния пазар в България през периода 01.09.2021 – 31.12.2021 година⁶

Броят на лицата с право на разсрочено плащане през периода 01.09.2021 – 31.12.2021 г. е 1 863, 45,68% от които са от фонда за извършване на разсрочени плащания, управляван от ПОК „Доверие“ АД. (Комисия за финансов надзор (Осигурителна дейност/Статистика/Статистика и анализи), 2022).

Броят на лицата, получаващи разсрочено плащане през периода 01.09.2021 – 31.12.2021 г. е 1 769. Най-голям е дялът на лицата (47,99%), които са от фонда за извършване на разсрочени плащания, управляван от ПОК „Доверие“ АД. През периода 01.09.2021 – 31.12.2021 г. са извършени 1 646 плащания. Средният месечен размер на едно плащане е 284,27 лв. През периода 01.09.2021 – 31.12.2021 г. 99,85% от средствата на фондовете за разсрочени плащания са с източник прехвърлени средства от универсалните пенсионни фондове за извършване на разсрочени плащания.

⁵ Броят на пенсионноосигурителните дружества, управляващи фонд за извършване на пожизнени плащания през периода 01.09.2021 – 31.12.2021 г., е седем.

⁶ Броят на пенсионноосигурителните дружества, управляващи фонд за разсрочени плащания през периода 01.09.2021 – 31.12.2021 г., е девет.

2.2.5. Възможности за развитие на осигурителния пазар

Възможностите за развитие на осигурителния пазар в България следва да бъдат разглеждани въз основа на съществуващата обективна необходимост от допълнителна осигурителна защита в областта на пенсионното осигуряване, на съществуващо платежоспособно търсене на допълнителна осигурителна защита (извън допълнителното задължително пенсионно осигуряване) и въз основа на институционализирания капацитет за предлагане на допълнителна пенсионноосигурителна защита.

Данните на НОИ показват, че към края на м. юни 2022 г. средният основен месечен размер на личната пенсия за осигурителен стаж и възраст, отпускана по реда на Кодекса за социално осигуряване, е 522,90 лв. (Статистически бюлетин "Пенсии" към 30.06.2022 г., 2022, стр. 19), при минимален размер на пенсията за осигурителен стаж и възраст, считано от 1 юли 2022 г., 467,00 лв. (Закон за изменение на Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за 2022 г., 2022) и размер на линията на бедност за страната 413,00 лв. (Постановление № 286 от 19 август 2021 г. за определяне размера на линията на бедност за страната за 2022 г. (Обн. ДВ, бр. 70 от 24 Август 2021 г.)) Броят на пенсионерите с отпусната лична пенсия за осигурителен стаж и възраст, определена в минимален размер към 30.06.2022 г., е 638 187 души, което представлява 44,15% от общия брой на пенсионерите с отпусната пенсия за осигурителен стаж и възраст (Статистически бюлетин "Пенсии" към 30.06.2022 г., 2022, стр. 25). Представените данни свидетелстват за обективната необходимост от допълнителна осигурителна защита в областта на пенсионното осигуряване.

Необходимостта от допълнителна пенсионноосигурителна защита контрастира с ограничената покупателна способност на немалка част от българските граждани. По данни на НОИ средномесечният размер на осигурителния доход през 2021 г. е 1169,25 лв., а средният месечен размер на осигурителния доход през м. август на 2022 г. е 1297,11 лв. (Средномесечен осигурителен доход за страната, обявен от Националния осигурителен институт, 2022). По данни на Националния статистически институт, средният годишен размер на паричния доход на едно лице през 2021 г. е 7 657 лв., а средният годишен размер на паричния доход на едно домакинство през същата година е 16 015 лв. (Паричен доход на домакинствата по източници на доходи, 2022). Резултатите от наблюдението на потребителските цени и заплатата за издръжка на Института за социални и синдикални изследвания (ИССИ) на Конфедерацията на независимите синдикати в България (КНСБ) свидетелстват за нарастване на брутната заплата за издръжка на едно лице, живеещо само, от 1 378 лв. през м. юни 2021 г. на 1 643 лв. през м. юни 2022 г., при нарастващ брой и намаляващ дял на осигурените лица, работещи по трудово или служебно правоотношение, с възнаграждения под заплатата за издръжка, изчислена от ИССИ на КНСБ, съответно, 1 752 хил. лица и 69,4% през м. юни 2022 г. спрямо 1530

хил. лица и 65,6% през м. ноември 2021 г. (Наблюдение на потребителските цени и заплатата за издръжка (основни резултати, юни 2022 г.), 2022).

Необходимостта от допълнителна пенсионноосигурителна защита и ограничена покупателна способност на осигурените лица, развитието на осигурителния пазар (извън регламентираното участие в допълнителното задължително пенсионно осигуряване) следва да бъдат обвързвани с оптимизиране на изградения институционализиран капацитет за предлагане на допълнителна пенсионноосигурителна защита. Това би могло да бъде постигнато в следните насоки:

- Създаване на условия и предпоставки за нарастване на натрупванията по партидите на лицата чрез разумно либерализиране на инвестиционния процес, в т.ч. и чрез законодателно формализиране на широко дискутираната и, на практика, подготвена за въвеждане мултифондова организация на допълнителното пенсионно осигуряване. Основание за подобна насока на развитие дават данните, оповестени от КФН, за постигнатата доходност при управление на активите на фондовете за допълнително пенсионно осигуряване през периода 2012 – 2021 г. (Таблица 7).

Таблица 7

Доходност, реализирана при управление на активите за 2-годишен период, завършващ към последния работен ден на съответната година

Тип фонд/ година	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
УПФ	3,51%	6,0%	5,1%	3,73%	2,89%	4,83%	1,17%	1,35%	3,5%	2,5%
ППФ	3,45%	6,27%	5,32%	3,59%	2,78%	4,98%	1,38%	1,04%	3,34%	3,10%
ДПФ	3,63%	7,0%	6,3%	4,15%	3,82%	6,34%	1,98%	0,90%	3,4%	3,9%
ДПФПС	2,66%	5,8%	6,9%	3,99%	2,76%	7,01%	1,38%	1,19%	5,8%	3,8%

*Източник: КФН (Доходност на фондовете за допълнително пенсионно осигуряване (за 2-годишен период към края на съответната година)).

- Разширяване на кръга от възможности за целево използване на средствата по индивидуалните партии на лицата, осигурени във фондове за допълнително пенсионно осигуряване. Участието в доброволен пенсионен фонд дава право на лична пенсия за старост и за инвалидност – пожизнена или срочна. Участието в доброволен пенсионен фонд по професионални схеми дава право на срочна лична пенсия за старост, изплащана съобразно условията на професионалната схема (Кодекс за социално осигуряване, чл. 243, 244). Не е предвидена възможност за прехвърляне, при условията на взаимно допълване, на средствата по партии на лицето от един в друг фонд за допълнително пенсионно осигуряване, или за оползотворяване на

натрупванията под формата на сходни по своите социални характеристики продукти, каквито са продуктите, предлагани в животозастраховането⁷.

- Разширяване възможностите за пласиране на продуктите на осигурителния пазар в България. Разписвайки статута на осигурителния посредник, законодателят въвежда и едно ограничение – осигурителният посредник и пенсионноосигурителното дружество не могат да сключат договор, когато посредникът вече има сключен договор с друго пенсионноосигурително дружество (Кодекс за социално осигуряване, чл. 123г). Логично е да бъде зададен въпросът – дали въведеното ограничение не ограничава прекомерно комуникацията между осигурените лица като търсещи и пенсионноосигурителните дружества като предлагащи допълнителна пенсионноосигурителна защита. Подобна насока на развитие на осигурителния пазар в България е в унисон и с разбиранията, заложили във философията на паневропейския персонален пенсионен продукт (ПЕПП).

- Облекчаване условията за прехвърляне на средствата по партидите на лицата във фонд, управляван от друго пенсионноосигурително дружество.

3. Насоки за конвергенция на животозастрахователния и осигурителния пазар в България

Оценката на възможностите за конвергенция на животозастрахователния и осигурителния пазар в България се основава на традиционното разбиране за смисъла на това понятие, абстрахирайки се от методологическите особености и специфичния инструментариум за неговото изучаване в макроикономически или финансов аспект.

Конвергенцията, в най-общ смисъл, се възприема като съвпадение, сходство, сближаване на признаци и свойства в развитието на процесите и явленията от действителността, които, през призмата на икономиката, могат да доведат до сближаване на условията на партньорите в процеса на сключване на пазарните сделки (Речник на чуждите думи в българския език, 2002, стр. 370). От такива позиции очертаването на насоките за конвергенция на животозастрахователния и осигурителния пазар в България следва да бъде обвързвано с търсенето и аргументирането на рационални организационни решения, извлечени от теорията и практиката на застраховането и осигуряването, които биха допринесли за системното обвързване и пълноценното функциониране на изучаваните пазари в името на постигането на позитивен комплексен, емергентен и синергичен социален ефект.

⁷ Застрахователните компании, които извършват дейност по животозастраховане, са посочени като възможен доставчик на паневропейски персонален пенсионен продукт (Регламент (ЕС) 2019/1238 на Европейския парламент и на Съвета от 20 юни 2019 година).

Фактът, че и застраховането, и осигуряването, при определени условия, гарантират доходи на лицата, е свидетелство за социалните измерения на конвергенцията между животозастрахователния и осигурителния пазар в България. Търсената социална конвергенция има и своите икономико-технически основи – доколкото осигуряването има ясно изразена застрахователна същност, изследвана и обстойно коментирана от изтъкнатия учен-актюер Ив. Кацаров (Кацаров, 1957, стр. 109 и сл.). Допълнителни основания за прокарване на аналогия в опит за сближаване институционалната рамка на дейността на субектите на животозастрахователния и осигурителния пазар в България са и съществуващите икономико-организационни връзки и зависимости в контекста на единството на акционерния капитал. ПОК „Доверие“ е част от Виена Иншурънс Груп, осъществяваща дейност в България и чрез ЗЕАД „Булстрад Виена Иншурънс Груп“ и ЗЕАД „Булстрад Живот Виена Иншурънс Груп“. Дейността, осъществявана от ПОК „Съгласие“ следва да бъде обвързана и с пазарното присъствие на Животозастрахователна компания „Съгласие“, Застрахователно дружество „Съгласие“ и Застрахователен брокер „Съгласие“. Основен акционер с 99,85% от капитала на ПОК „ДСК-Родина“ АД е „Банка ДСК“ АД, осъществяваща дейността си в тясно сътрудничество с „Групама Животозастраховане“ ЕАД и „Групама Застраховане“ ЕАД. ПОД „Алианц България“ е част от групата „Алианц България“, предлагаща едновременно и застраховане, и пенсионно осигуряване. „Пенсионно-осигурителна компания ОББ“ ЕАД (осъществявала в миналото дейността си под марката на ING, а след това и като част от NN България), е част от най-голямата банково-застрахователна група в България – тази на белгийската КВС, включваща в състава си ДЗИ Общо застраховане и ДЗИ Животозастраховане. ПОАД „ЦКБ Сила“ е част от „ЦКБ Груп“ ЕАД, част от която са и ЗАД „Армеец“ и ЗЕАД „ЦКБ Живот“. До 2007 г. ПОД „Бъдеще“ осъществява дейността си под наименованието „ДЗИ-Пенсионно осигуряване“ АД. Част от акционерния капитал на ПОД „Топлина“ АД принадлежи на ОЗК „Застраховане“ АД. Пенсионноосигурителен институт АД е част от състава на „Лев Корпорация АД“, заедно със ЗК Лев инс АД и Животозастрахователен институт АД. Единоличен собственик на капитала на „Пенсионноосигурително дружество ДаллБогг: Живот и Здраве“ ЕАД е „Застрахователно акционерно дружество ДаллБогг: Живот и Здраве“ АД.

Очертаването на насоките за евентуалната конвергенция между животозастрахователния и осигурителния пазар в България кореспондира и с динамиката на основните параметри на двата пазара:

- през периода 2012 – 2021 г. делът на нетните активи на фондовете за допълнително пенсионно осигуряване в произведения брутен вътрешен продукт на страната нараства от 6,87% през 2012 г. до 14,73% през 2021 г.;
- през периода 2012 – 2021 г. общият размер на брутните годишни постъпления от осигурителни вноски във фондовете за допълнително

пензионно осигуряване в произведения брутен вътрешен продукт нараства от 1,017% през 2012 г. до 1,538% през 2021 г.;

- през периода 2012 – 2021 г. общият брутен размер на годишните постъпления от осигурителни вноски във фондовете за допълнително пенсионно осигуряване на човек от населението нараства от 114,47 лв. през 2012 г. до 303,93 лв. през 2021 г.;

- през периода 2012 – 2021 г. общият брой на осигурените във фондове за допълнително пенсионно осигуряване лица (лица с разкрити партии) в % от числеността на населението към края на съответната година нараства от 56,18% през 2012 г. на 74,38% през 2021 г.;

- през периода 2012 – 2021 г. дялът на нетните активи на животозастрахователните дружества спрямо brutния вътрешен продукт на страната нараства от 1,19% през 2012 г. до 1,83% през 2021 г.;

От началото 2016 година се отчита постоянно нарастване на застрахователното проникване в животозастраховането (застрахователни премии / БВП). През следващите четири години стойностите на показателя намаляват, като през „ковидната“ 2020 година се връщат на нивото си от 2013 година – 0,37%. През 2021 година се отчита най-високата стойност на застрахователното проникване – 0,46%. За целия период на анализ застрахователното проникване в животозастраховането е нараснало 1,4 пъти. Въпреки нарастващата роля на животозастраховането обаче следва да се посочи, че на този етап тя все още е незначителна и не може да се очаква развитието му да оказва съществено влияние върху общото икономическо развитие на страната.

Друг съществен показател, даващ представа за развитието на застраховането, е застрахователната плътност. Въз основа на този показател се получава информация, каква сума от своите доходи среднестатистическият потребител заделя за осигуряване на застрахователна защита.

От началото на наблюдавания период до 2019 година застрахователната плътност, т.е. каква сума от своите доходи заделя среднестатистическият потребител за застрахователна защита в животозастраховането, непрекъснато нараства. Спад се наблюдава единствено през 2020 година. През 2021 година се отчита най-високата стойност на застрахователната плътност – 93,17 лв. За периода на анализ застрахователната плътност в животозастраховането се е увеличила над 2,5 пъти. Въпреки очертаната положителна динамика на развитие застрахователната плътност в животозастраховането остава незадоволително ниска.

Необходимо е да се отбележи, че върху стойностите на показателя влияние оказват както развитието на животозастраховането (характеризирано чрез измененията на brutния премиен приход), така и числеността на населението. През анализирания период българското население постоянно намалява и от 7 284 552 през 2012 година достига до 6 520 314 души през 2021 година. Основна причина за това е застаряващото население на

страната и по-високата смъртност сред хората от така наречената трета възраст, които по-рядко си сключват застраховка. Поради това не може да се приеме, че нарасналата застрахователна плътност означава двойно увеличение в потреблението на животозастрахователни услуги.

През периода 2012 – 2021 г. общият брой на застрахованите лица, сключили животозастраховка като % от числеността на населението към края на съответната година нараства от 26,53% през 2017 г. на 32,89% през 2021 г. През същия период общият брой на застрахованите лица, сключили животозастраховка като % от числеността на населението към края на съответната година, нараства от 26,53% през 2017 г. на 32,89% през 2021 г.

На тази основа насоките за конвергенция между животозастрахователния и осигурителния пазар в България кореспондират с възможностите за развитие на двата пазара. По отношение осигурителния пазар възможностите за развитие се свързват с интегрирането на рационални организационни решения, извлечени от практиката на животозастраховането. Като такива могат да бъдат посочени:

- разумното либерализиране на инвестиционния процес, в т.ч. и чрез законодателно формализиране на широко дискутираната и, на практика подготвена за въвеждане, мултифондова организация на допълнителното пенсионно осигуряване – практика, срещана в дейността на застрахователните компании по някои от предлаганите от тях продукти;

- разширяване на кръга от възможности за целево използване на средствата по индивидуалните партии на лицата, осигурени във фондове за допълнително пенсионно осигуряване чрез трансформирането им в сходни по своите социални характеристики застрахователни продукти;

- разширяване възможностите за пласиране на продуктите на осигурителния пазар в България чрез дистрибуторската мрежа на застрахователните компании и застрахователните брокери.

По отношение на животозастрахователния пазар също биха могли да се посочат определени насоки за конвергенция. На първо място, данните за животозастрахователния пазар показват нарастващ интерес към застраховките, свързани с инвестиционни фондове, при които решението за инвестиране се взема от застрахованото лице. Застрахованите лица търсят освен застрахователна защита, но и по-висока инвестиционна доходност за вложените от тях за закупуване на животозастрахователен продукт средства. От 2015 година до края на наблюдавания период (2021 година) застраховката „Живот“, свързана с инвестиционен фонд, е единствената животозастраховка, при която се наблюдава постоянно нарастване на пазарния дял. В същото време е налице намаляване в пазарните дялове на традиционни за българския животозастрахователен пазар застраховки – смесена застраховка „Живот“, рисковата застраховка „Живот“ и пенсионна застраховка. Инвестиционните решения при тези застраховки се вземат от застрахователя. Гарантираната доходност е техническата лихва, чийто максимален размер се

посочва от КФН на тримесечна база от началото на 2017 година. От 2017 година до момента максималният размер на техническата лихва спада от 1,96% до 0,53%. Именно затова, подобно на практиката в допълнителното пенсионно осигуряване, считаме за уместно въвеждането на регламент, според който, подобно на пенсионните фондове, 90% от инвестиционния доход трябва да се разпределя по индивидуалните партии на осигурените лица. Застрахователите също да имат задължението, определен процент от допълнително реализираната от тях инвестиционна доходност по класическите застраховки да се разпределя на застрахованите по условията на тези застраховки лица.

На второ място, успешното развитие на дейността, предопределя нуждата на застрахователите от ефективно работеща система за продажби. За да достигнат до по-голям брой потребители на застрахователни услуги, застрахователите включват в пласментната си структура разнообразни пласментни органи – застрахователни агенти, застрахователни брокери, служители на застрахователя, онлайн платформи, посредници, които извършват разпространение на застраховки като допълнителна дейност (търговски банки, търговски комплекси, супермаркети, автомобилни салони, автосервизи, агенции за недвижими имоти, туристически агенции, пощенски служби, данъчни подразделения, бензиностанции и т.н.). Именно затова считаме за необходимо разширяването на пласментната мрежа на застрахователите с включването в нея и на осигурителните посредници, като се вземат предвид сходствата между животозастраховането и допълнителното доброволно социално осигуряване, собствеността на акционерния капитал на застрахователните и пенсионноосигурителните дружества. Това ще даде възможност да се разшири обхватът на животозастраховането, да се увеличат реализираните премийни приходи, да се повиши пазарният му дял и икономическата му роля.

На трето място, процесите на конвергенция между животозастраховането и пазарноориентираното социално осигуряване биха спомогнали и в посока разширяване дейността на застрахователните брокери с предлагането на пенсионноосигурителни продукти. Този нов момент от тяхната дейност същевременно предполага и необходимостта, надзорният орган у нас да предвиди актуализиране на изготвената програма за въвеждащо обучение на служителите на застрахователните брокери, ангажирани с разпространението на застраховки, като добави повече теми, свързани със социалнозащитните дейности.

Заклучение

Очертаването на насоките за конвергенция на животозастрахователния и осигурителния пазар в България следва да бъде обвързвано с търсенето и аргументирането на рационални организационни решения, извлечени от теорията и практиката на застраховането и осигуряването, които биха допринесли за системното обвързване и пълноценното функциониране на изучаваните пазари с цел постигането на позитивен взаимноизгоден социален ефект. В случай на изпълнение на определени условия животозастрахователните и пазарноориентираните продукти гарантират доходи на лицата, което от своя страна е свидетелство за социалните измерения на конвергенцията между животозастрахователния и осигурителния пазар в България. Възможност за търсене на аналогия в опит за сближаване институционалната рамка на дейността на субектите на животозастрахователния и осигурителния пазар в България са и съществуващите икономико-организационни връзки и зависимости в контекста на единството на акционерния капитал, тъй като е широко разпространена практиката, холдингови структури да предлагат както животозастрахователни продукти, така и продукти на пазарноориентираното социално осигуряване.

Динамиката на развитие на основни параметри на двата пазара също така може да способства за очертаване насоките на евентуална конвергенция. Процеси на потенциална конвергенция би могло да се потърсят в:

- динамика на развитие на премийния приход по животозастраховане, респективно постъпления от осигурителни вноски във фондовете за допълнително пенсионно осигуряване;
- дял на нетните активи на фондовете за допълнително пенсионно осигуряване, респективно нетните активи на животозастрахователните дружества спрямо brutния вътрешен продукт на страната;
- динамика на осигурените лица във фондовете за допълнително пенсионно осигуряване, респективно застрахованите лица, сключили животозастраховка;
- динамика на развитие на застрахователното проникване, респективно динамика на развитие на отношението осигурителни вноски – брутен вътрешен продукт.

Използвани източници

Данева, И. (2018). *Осигуряване и осигурителен пазар*. София: НБУ.
Доходност на фондовете за допълнително пенсионно осигуряване (за 2-годишен период към края на съответната година). (н.д.). Свалено от Комисия за финансов надзор: https://www.fsc.bg/?page_id=21707

- Ерусалимов, Р., Йорданов, Пл. (2007). Застраховането и социалното осигуряване – средство за гарантиране на по-висок жизнен стандарт при пенсиониране. (И. н. ВУЗФ, Ред.) *Дискусионен форум, №4*, стр. 27.
- Закон за изменение на Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за 2022 г.* (2022). Свалено от Национален осигурителен институт: https://www.nssi.bg/wp-content/uploads/ZIZBDOO_2022.pdf
- Илиева, Т. (2015). Перспективи за финансово укрепване на допълнителното пенсионно осигуряване в България. Свищов.
- Инфостат: Брутен вътрешен продукт, производствен метод, национално ниво, годишни данни по текущи цени, млн. лв.* (н.д.). Свалено от Национален статистически институт: https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/result.jsf?x_2=1169
- Кацаров, И. (1957). *Обществено осигуряване на работниците и служителите*. София: Наука и изкуство.
- Кодекс за социално осигуряване. (н.д.). *Обн., ДВ, бр. 110 от 17.12.1999 г., посл. изм. и доп. бр. 51 от 1.07.2022 г.*
- Кодекс за социално осигуряване. (н.д.). Свалено от Национален осигурителен институт: https://www.nssi.bg/wp-content/uploads/Kodeks_SO.pdf
- Кодекс за социално осигуряване, изм. и доп., бр. 25 от 29.03.2022 г., в сила от 8.07.2022 г. (2022). Свалено от Национален осигурителен институт: <https://www.nssi.bg/images/bg/legislation/Codes/KCO.pdf>
- Комисия за финансов надзор (*Осигурителна дейност/Статистика/Статистика и анализи*). (2022). Свалено от www.fsc.bg: https://www.fsc.bg/?page_id=21707
- Наблюдение на потребителските цени и заплатата за издръжка (основни резултати, юни 2022 г.)*. (2022). Свалено от КНСБ: <https://docs.google.com/presentation/d/1GoOsn0R6UXF0D10XIya0I8IG7wLflj80/edit?usp=sharing&ouid=106712070166002264104&rtpof=true&sd=true>
- Осигурителна дейност/Статистика/Статистика и анализи*. (н.д.). Свалено от Комисия за финансов надзор: https://www.fsc.bg/?page_id=21707
- Павлов, Н. (1998). *Социално осигуряване (организационно-управленски аспекти)*. Свищов.
- Павлов, Н. (2007). *Либерализация на социалното осигуряване. Предизвикателства. Подходи. Решения*. В. Търново: Абагар.
- Паричен доход на домакинствата по източници на доходи*. (2022). Свалено от Национален статистически институт: https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/data/timeseries/HH_1.2.3.xls
- Постановление № 286 от 19 август 2021 г. за определяне размера на линията на бедност за страната за 2022 г. (Обн. ДВ, бр. 70 от 24 Август 2021 г.)*. (н.д.). Свалено от lex.bg: <https://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2137214130>

Регламент (ЕС) 2019/1238 на Европейския парламент и на Съвета от 20 юни 2019 година. (н.д.). Свалено от Официален вестник на Европейския съюз: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019R1238&from=BG>

Речник на чуждите думи в българския език. (2002). В. Търново: Габеров.
Средномесечен осигурителен доход за страната, обявен от Националния осигурителен институт. (2022). Свалено от Национален осигурителен институт: https://www.nssi.bg/wp-content/uploads/SPR-SOD97-2022_VIII.pdf

Статистически бюлетин "Пенсии" към 30.06.2022 г. (2022). Свалено от Национален осигурителен институт: <https://www.nssi.bg/wp-content/uploads/СТАТВ22022.pdf>

Христосков, Й. (2010). *Осигурителен пазар и осигурителни продукти (теория и практики)*. София: ВУЗФ.

ИНСТИТУТ ЗА НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ
ПРИ СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ
„Д. А. ЦЕНОВ“ - СВИЩОВ

АЛМАНАХ

НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

НАУКА, ЗНАНИЕ,
ИНОВАЦИИ -
СИНЕРГИЯ
ЗА УСТОЙЧИВО
РАЗВИТИЕ

том 31, 2023 г.

Академично издателство „ЦЕНОВ“
Свищов - 2023 г.

ИНСТИТУТ ЗА НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ” – СВИЦОВ

АЛМАНАХ НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

НАУКА, ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ – СИНЕРГИЯ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ

ТОМ 31
2023

АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО „ЦЕНОВ” – СВИЦОВ

Издава се със средства от целевата субсидия за научна дейност на СА „Д. А. Ценов”, съгласно Наредбата за условията и реда за оценката и планирането, разпределението и разходването на средствата от държавния бюджет за финансиране на присъщата на държавните висши училища научна или художествено творческа дейност.

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ:

Доц. д-р Евелина Парашкевова-Великова	Главен редактор Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Любомир Иванов	Заместник-главен редактор Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Проф. д. ик. н. Виктор Чужиков	Киевски национален икономически университет, <i>Киев, Украйна</i>
Проф. д-р Николае Панеа	Университет в Крайова, <i>Крайова, Румъния</i>
Проф. д-р Теодора Димитрова	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Проф. д-р Тадия Джукич	Университет Ниш, <i>Ниш, Сърбия</i>
Доц. д-р Анисоара Дуика	Университет Валахия, <i>Търговище, Румъния</i>
Доц. д-р Венцислав Василев	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Венцислав Вечев	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Здравко Любенов	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Любка Илиева	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Силвия Костова	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Д-р Рейчъл Маритц	Университет в Претория, <i>Претория, Южна Африка</i>

Анка Танева – стилев редактор

Ст. преп. Радка Василева - стилев редактор на английски език

Живка Тананеева – технически секретар

© ИНСТИТУТ ЗА НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

© СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „ДИМИТЪР А. ЦЕНОВ”

ISSN 1312-3815

INSTITUTE FOR SCIENTIFIC RESEARCH
D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

SCIENTIFIC RESEARCH ALMANAC

SCIENCE, KNOWLEDGE, INNOVATION - SYNERGY FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

**VOLUME 31
2023**

TSENOV ACADEMIC PUBLISHING HOUSE

This issue is funded by the state “Ordinance on the terms and procedure for the evaluation and planning, allocation and spending of the state budget funds in financing scientific or artistic activities, intrinsic to state higher schools” for the inherent to the "D. A. Tsenov" Academy of Economics scientific activity.

EDITORIAL BOARD

Assoc. Prof. Evelina Parashkevova-
Velikova, PhD

Editor-in-chief

D. A. Tsenov Academy of Economics –
Svishtov

Assoc. Prof. Lyubomir Ivanov, PhD

Deputy editor-in-chief

D. A. Tsenov Academy of Economics –
Svishtov

Prof. Viktor Chuzhikov, DSc

Kyiv National Economic University,
Kyiv, Ukraine

Prof. Nicolae Panea, PhD

University of Craiova, *Craiova, Romania*

Prof. Teodora Dimitrova, PhD

D. A. Tsenov Academy of Economics –
Svishtov

Prof. Tadija Djukic, PhD

University of Nis, *Nis, Serbia*

Assoc. Prof. Anisoara Duica, PhD

Valahia University of Targoviste,
Targoviste, Romania

Assoc. Prof. Ventsislav Vasilev, PhD

D. A. Tsenov Academy of Economics –
Svishtov

Assoc. Prof. Ventsislav Vechev, PhD

D. A. Tsenov Academy of Economics –
Svishtov

Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, PhD

D. A. Tsenov Academy of Economics –
Svishtov

Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD

D. A. Tsenov Academy of Economics –
Svishtov

Assoc. Prof. Silviya Kostova, PhD

D. A. Tsenov Academy of Economics –
Svishtov

Dr Rachel Maritz

University of Pretoria,
Pretoria, South Africa

Anka Taneva – stylistic editor

Sen. Lect. Radka Vasileva - translator

Zhivka Tananeeva – technical secretary

© INSTITUTE FOR SCIENTIFIC RESEARCH

© D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

ISSN 1312-3815

СЪДЪРЖАНИЕ

Раздел I

Ускорено икономическо развитие и иновации

- Галина Чиприянова, Радосвета Кръстева-Христова**
Актуални аспекти при обучението на специалисти с висше счетоводно-икономическо образование 7
- Любчо Варамезов, Искра Пантелеева, Кармен Вранчев, Боян Вранчев**
Изследване влиянието на преките германски инвестиции на регионално равнище (по примера на „Аурубис България”)..... 38
- Марияна Божинова, Любка Илиева, Кристина Шопова,
Невена Ляскова-Великова, Василена Кръстанова**
Развитие на туристическа дестинация България посредством икономиката на преживяванията 70

Раздел II

Устойчиво и балансирано развитие

- Таня Горчева, Здравко Любенов, Ивайло Петров**
Европейската зелена сделка – предпоставка за генериране на устойчив и приобщаващ растеж в българската икономика 103
- Венцислав Василев, Пламен Йорданов, Румен Ерусалимов, Николай Нинев, Анелия Панева, Валентина Нинова, Таня Илиева, Маргарита Николова, Йордан Йорданов, Николай Илиев, Радка Василева**
Социално-икономически характеристики и възможности за конвергенция на животозастраховането и пазарноориентираното социално осигуряване 133
- Пламен Петков, Красимира Славева, Стела Касабова, Маргарита Шопова, Тихомир Върбанов, Евгени Овчинников**
Управление на отпадъците в България и Европейския съюз – сравнителен анализ 167
- Стоян Проданов, Петко Ангелов, Силвия Заркова**
Макропруденциалните политики – фактор за финансова стабилност в балканските държави 202

Раздел III

Дигитална трансформация на икономиката и обществото

- Елица Лазарова, Надежда Веселинова, Юлиан Господинов, Мариела Стоянова** Стратегически аспекти на електронното административно обслужване в общините в република България 237
- Петя Емилова, Веселин Попов, Кремена Маринова-Костова, Маргарита Сотиров, Мартин Александров** Дигитална екосистема на туристическа дестинация 268
- Пенка Шишманова, Йордан Василев, Людмил Несторов, Таня Тодорова, Александрина Александрова, Елица Петкова** Готовност на студентите–икономисти от висшите училища в Северен централен район на планиране за реализация на трудовия пазар в условията на дигитална трансформация..... 301
- Андрей Захариев, Галина Захариева, Маргарита Михайлова, Катя Иванова, Маргарита Николова** Дигиталната трансформация в управлението на човешките ресурси в българските финансови предприятия 335

CONTENTS

Section I

Accelerated Economic Development and Innovations

Galina Chipriyanova, Radosveta Krasteva-Hristova

Current aspects of training in economics and accounting at higher schools 7

Lyubcho Varametzov, Iskra Panteleva, Karmen Vranchev, Boyan Vranchev

Research the Impact of German Direct Investment at the Regional Level
(Aurubis Bulgaria Case)..... 38

Mariyana Bozhinova, Lyubka Ilieva, Kristina Shopova, Nevena Lyaskova-Velikova, Vasilena Krystanova

Development of Tourism Destination Bulgaria through the Experience
Economy..... 70

Section II

Sustainable and Balanced Development

Tanya Gorcheva, Zdravko Lyubenov, Ivaylo Petrov

The European Green Deal – a Prerequisite for Generating Sustainable and
Inclusive Growth in the Bulgarian Economy 103

**Ventsislav Vasilev, Plamen Yordanov, Rumen Yerusamov, Nikolay Ninov,
Aneliya Paneva, Valentina Ninova, Tanya Ilieva, Margarita Nikolova,
Yordan Yordanov, Nikolay Iliev, Radka Vasileva**

Socio-Economic Characteristics and Opportunities for Convergence of Life
Insurance and Market-Oriented Social Insurance 133

**Plamen Petkov, Krasimira Slaveva, Stela Kasabova, Margarita Shopova,
Tihomir Varbanov, Evgeni Ovchinnikov**

Waste Management in Bulgaria and the European Union – Comparative
Analysis 167

Stoyan Prodanov, Petko Angelov, Silvia Zarkova

Macroprudential Policies – a Factor for Financial Stability in the Balkan
Countries 202

Section III
Digital Transformation of Economy and Society

Elitsa Lazarova, Nadezhda Veselinova, Yuliyán Gospodinov, Mariela Stoyanova Strategic Aspects of the Electronic Administrative Service in the Municipalities In Bulgaria	237
Petya Emilova, Veselin Popov, Kremena Marinova, Margarita Sotirov, Martin Aleksandrov Digital Ecosystem of a Tourist Destination	268
Penka Shishmanova, Yordan Vasilev, Lyudmil Nestorov, Tanya Todorova, Aleksandrina Aleksandrova, Elitsa Petkova Readiness of Economics Students from Higher Schools in the North Central Planning Region for Realization on the Labour Market Under the Conditions of Digital Transformation	301
Andrey Zahariev, Galina Zaharieva, Margarita Mihaylova, Katya Ivanova, Margarita Nikolova The Digital Transformation of the Human Resources Management in Bulgarian Financial Enterprises	335

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ”

АЛМАНАХ НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ТОМ 31

**НАУКА, ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ –
СИНЕРГИЯ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ**

Даден за печат на 20.02.2023 г., излязъл от печат на 29.03.2023 г.

Поръчка № 18837, тираж: 100 бр.

Издателство и печат: Академично издателство „Ценов”

Свищов, ул. „Цанко Церковски“ 11А

ISSN 1312-3815